

безпеки, закріплених у державних розпорядженнях та інструкціях завідувач пожежною охороною підлягав кримінальній та адміністративній відповідальності.

Брандмейстер, як особа з пожежно-технічним досвідом був членом в усіх комісіях та нарадах з питань пожежної охорони на виробництві та надавав висновки до усіх питань, що входили до його компетенції. Таким чином, він погоджував проекти новобудівель та капітальних робіт на спорудах в плані їх пожежної безпеки [1, арк. 36]. Спираючись на загальнодержавні правила пожежної безпеки завідувач пожежної охорони видавав спеціальні місцеві правила, інструкції та розпорядження з пожежної безпеки, з огляду на специфіку умов місцевості та конкретного виробництва. Брандмейстер «повинен бути гарно знайомий з дорученою йому територією, з розташуванням будівель та їхніми особливостями у пожежному відношенні, йому належить знати всі найближчі проїзди до усіх будівель, протипожежних устроїв та устаткування, а також знати розташування штучних та природних водоймищ та джерел для успішного їх використання при пожежах, наглядати за потрібною в них наявністю води та належних під'їздів. Як безпосередній завідувач всім протипожежним реманентом, устаткуванням, інструментом й приладдям на конкретному підприємстві брандмейстер відповідає та стежить за утриманням їх в повній бойовій справності і повинен точно знати повсяк час їх місцезнаходження і стан їх для роботи» [1, арк. 36].

Брандмейстер мав, як найчастіше (по змозі) обходити доручену йому територію, перевіряючи належне виконання протипожежних вимог і правил, дбайливість вартових пожежних та знання ними своїх службових обов'язків. Являючись безпосереднім керівником всіма пожежними організаціями конкретного підприємства, завідувач, особисто, у встановлені для цього терміни та години, мав проводити практичні перевірки знань співробітників з питань пожежної безпеки, навчати їх профілактиці та гасінню пожеж, способам чистки пожежного реманенту та інструментів.

Пожежні інспектори та брандмейстери робили власну справу достатньо кваліфіковано у досліджуваній період, про що свідчить порівняно невелика кількість пожеж у містах та на промислових підприємствах, тому можна сказати, що їх діяльність була ефективною. У подальших наукових розвідках можливе більш детальне дослідження питань взаємодії пожежних інспекторів та завідувачів пожежною охороною з місцевими органами влади у зазначений історичний період.

Список використаних джерел

1. Державний архів Харківської області. – ФР-869. – Оп.1. – Спр.24.
2. Смирнов Г. В. Историческая хроника пожарной охраны Луганска / Г. В. Смирнов. – Луганск: Издательство «Лугань», 1996. – 416 с.

References

1. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. – FR-869. – Op.1. – Spr.24.
2. Smirnov G. V. Istoricheskaja hronika požarnoj ohrany Luganska / G. V. Smirnov. – Lugansk: Izdatel'stvo «Lugan'», 1996. – 416 s.

Kharlamov M. I., Ph.D. (historical sciences), Associate Professor, Associate Professor of department of social and humanitarian

disciplines of the National University of civil protection of Ukraine (Ukraine, Kharkiv), mike1982kharlamov@gmail.com

Activities fire inspectors and heads of departments of fire protection (brandmeister) of industrial enterprises in 1927–1930-ies in Ukraine

The aim of the study is to examine the nature of work fire inspectors and brandmeister industrial institutions of Ukraine in 1927–1930-ies of XX century. The article deals with General questions about fire on the positions of inspectors of fire and heads of departments of fire protection and industrial establishments of the USSR. Little studied aspects of the rights and duties of the above officers, and their interactions among themselves. This work uses the problem – chronological and historical and systematic research methods that helped to objectively analyze these problems. This scientific article is based on archival sources, first introduced in a scientific revolution, located in the State archive of Kharkiv region (SAKP), as well as other unexplored documentary sources.

Keywords: industry, fire, fire protection, fire inspector, captain.

* * *

УДК 94(477)

Мельничук І. А.,
доктор історичних наук, завідувач кафедри
суспільних наук, Житомирський національний
агроєкологічний університет (Україна, Житомир),
kafedra_ppk@ukr.net

Суліменко О. Г.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
суспільних наук Житомирський національний
агроєкологічний університет (Україна, Житомир),
kafedra_ppk@ukr.net

Трагічна доля німців Житомирщини у 20-х – середині 30-х рр. ХХ ст.

Досліджено один з трагічних періодів в житті німців Житомирщини. Висвітлюється їх становище в період початку 20-х років, коли вони зазнали перших утисків з боку радянської влади – голоду 1921–23 рр. політики суцільної колективізації, а в 30-х роках 1932–36 рр. масових депортацій та бездієвних звинувачень і арештів. На основі архівних досліджень публікуються статистичні дані переселених німців з Житомирщини.

Ключові слова: Житомирщина, етнічні німці, переселення, депортації, арешти.

Волинські німці були об'єктами переслідувань з боку влади протягом тривалого часу. Цілеспрямовану політику тиску на цей етнос проводив царський уряд в кінці XIX ст., з початком Першої світової війни, переселивши німців до східних районів імперії. Після повалення царату колоністи змогли повернутися до своїх домівок, однак в 20-х – середині 30-х рр. на них чекали ще важчі випробування, ніж в період імперського панування.

Слід зазначити, що дана тема знайшла деяке відображення в працях І. Кулинич, Н. Кривця [1]; німецьких авторів, вихідців з Волині, М. Арндта [2], Л. Кремрінга [3]; американського дослідника Д. Міллера, предки якого також були з регіону [4] та ін. Проте ґрунтовних досліджень з даного періоду для комплексного осмислення проблеми ще не достатньо.

Громадянська війна і голод 1921–1923 рр. завдали значних збитків господарству німецьких колоній. Селяни були незадоволені ревізіціями продовольства і забороною торгівлі. З переходом до НЕПу та відродженням економічного і культурного життя становище німецьких колоній залишалося досить складним, оскільки відбувалися конфлікти з місцевою

владою, що приводило до посилення еміграційних настроїв серед німців, які на протязі 1922–1924 рр. почали подавати заяви на виїзд з України. Так у 1923 р. з різних регіонів республіки емігрували 3 тис. німців [5, арк. 95].

Більшовицька влада на початку 20-х рр. була ще досить слабкою, тому змушена була йти на деякі поступки і проводити політику задоволення соціально-економічних і національно-культурних потреб усіх народів України. Це стосувалося й німців – в місцях компактного їх проживання почали створювати національні райони. Партійне керівництво вважало, що така політика призведе до всебічної радянської німецького села – з одного боку, і ліквідує еміграційний настрій серед німців-колоністів – з другого.

Згідно з постановою ВУЦВК від 3 квітня 1930 р. на Житомирщині було створено Пулинський німецький національний район із центром у смт Пулини у складі 30 сільрад [5, арк. 96]. Оскільки цей район був прикордонним, то на початку його існування та в наступні роки контроль з боку вищих партійних структур і особливо органів ДПУ–НКВС був посиленим.

Після згорання НЕПу і переходу в 1929 р. до політики примусової форсованої колективізації почалося економічне знищення заможного прошарку селянства, падіння продуктивних сил сільського господарства. Це позначилося на соціально-економічних процесах німецького села, в яких питома вага заможних господарств була досить високою. Німці-колоністи неохоче вступали в колгоспи і тому тиск на німецьких селян значно посилювався [5, арк. 97].

У червні 1931 р. партійні структури КП(б)У вирішили розглянути питання «Про стан та роботу Пулинської райпарторганізації». Після цього було прийнято резолюцію, в якій зазначалося: «У Пулинському німецькому районі мали місце окремі прояви правоопортуністичної практики, недостатній натиск на куркуля, наявність в деяких колгоспах та окремих ланках радянського, кооперативного апарату куркульських елементів, слабка робота з біднотою» [6, арк. 9–11].

Районній парторганізації запропонували мобілізувати всі сили для наступу проти куркуля, викриття його «контрреволюційної роботи». Слід відмітити, що ще раніше, а саме 2 лютого 1930 р. з'явився наказ ОДПУ за №44121, який вимагав провести операцію з ліквідації контрреволюційного куркульського підпілля, діючих контрреволюційних і повстанських організацій, а також найбільш злісних одноосібників, які не бажали вступати в колгоспи. Цей наказ в першу чергу відчували на собі німці, які проживали в прикордонній смузі. Їх виселяли, чіпляючи на них різні ярлики, такі як «політично-шкідливий і соціально-небезпечний елемент, активний агітатор проти радянської влади і її заходів, який підлягає виселенню за межі прикордонної смуги на Північ» [7, арк. 22]. Конкретні дані про виселення німців представлені в таблиці 1 [7, арк. 1]. (авт. табл. О. Суліменко, Є. Тіміряєв, 2015).

7 лютого 1930 р. вийшов оперативний наказ ОДПУ за №42167, в якому зазначалося, що із районів суцільної колективізації, (які колективізовані на 50% і вище) повинні бути виселені за межі України у Східний край родини найбільш заможних куркулів. В цьому наказі

Таблиця 1

Виселення німців-колоністів за межі прикордонної смуги в березні 1930 р.

Волинським окружним відділом ДПУ УСРР		
Назва району	Кількість	
	Родини	Члени сімей
Володарський	19	46
Мархлевський	3	4
Новоград-Волинський	7	10
Пулинський	32	84
Радомишльський	4	5
Троянівський	3	5
Черняхівський	5	14
Ярунський	6	12
Всього	79	215
Коростенським окружним відділом ДПУ		
Базарський	2	2
Баранівський	12	23
Городницький	2	23
Смільчинський	11	15
Олевський		11
Всього	27	74

зазначалося, що арешти слід проводити в районах суцільної колективізації, але й в національних [8, арк. 2, 3]. Після видання цього наказу розпочався процес переселення німців з Пулинського району до східних регіонів СРСР (Сибір, Казахстан), а також в східні райони республіки (Харківська, Ворошиловградська області).

Трагічним для німців Житомирщини, як і для всього народу України, стали 1932–1933 рр. У першій половині 1932 р. в області, як і в інших регіонах республіки, розпочався голод. Німецьке населення в переважній більшості проживало в селах, а тому постраждало від голоду не менш, ніж українці. Німці жили краще українців, але голод «пройшовся» і по їхніх колоніях, траплялися і випадки канібалізму. Такий стан викликав занепокоєння в країнах Європи та зокрема в Німеччині. Поступово почала надходити допомога голодуючим. Сталінським урядом було прийняте рішення перешкодити будь-якій допомозі голодуючим з боку міжнародної громадськості. Було заборонено й саме слово «голод». Громадяни Німеччини збирали кошти, створювали товариства та комітети по наданню допомоги голодуючим. Цю допомогу фіксували органи ДПУ і це привело до трагічних наслідків для німців.

Партійний, радянський апарат на місцях змушував німців відмовлятися від «гітлерівської допомоги». Органи ДПУ арештовували організаторів цієї допомоги, насамперед пасторів, сектантських проповідників тощо. Зокрема на Житомирщині були піддані репресіям пастори: Улле Г. І., Вурч Р. Ф., Шмідт Р. В. та ін.; кістери – Бух О. Г., Веденшталь Е. Ф., Вент Ю. Я. та ін.; проповідники баптистів – Міллер Г. І., Кляйн І. І.,

Мантлер А. П., Модерау Н. К.; проповідник адвентистів Кайзер Ф. Й. та ін. [4, р. 122–125].

На початку 30-х років ДПУ почало фабрикувати різноманітні справи про так звані, контрреволюційні повстанські, «фашистські організації». Однією з перших групових справ, сфабрикованих Житомирським міським відділом ДПУ була «Німецька контрреволюційна повстанська організація», яка діяла на території Ярунського, Смільчинського і Новоград–Волинського районів, «викрита» в 1932 р. Формула звинувачення полягала в тому, що організація ставила перед собою мету «збройне повстання проти радянської влади» і проводила роботу по створенню еміграційно–повстанських настроїв серед німецько–польського населення Волині; організації економічного і політичного шпигунства на користь Німеччини і Польщі; здійснення опору і диверсій по відношенню до всіх заходів, які здійснює радянська влада, а також шкідництво в сільському господарстві.

Причина виникнення організації, на думку співробітників Житомирського міського відділу ДПУ, була викликана колективізацією і ліквідацією куркульства. В ході цих заходів ворожі радянській владі елементи об'єдналися для збройної боротьби. На думку співробітників ДПУ, ця організація існувала з 1931 року й мала 23 відділки: по Ярунському району – 13; по Смільчинському – 3; по Новоград–Волинському – 7. Склад так званої німецької контрреволюційної організації за національним складом був таким: німці – 27 чол.; українців – 2; поляки – 2; росіяни – 2. Всього в ході «оперативно–розшукової роботи» в кінці 1932 р. було виявлено 80 членів цієї «організації», з них 33 чоловіки заарештовано. На основі постанови судової Колегії ДПУ УРСР від 30 квітня 1933 р. були засуджені до ВМП (розстріл) – 2 чол.; на 10 років концтаборів – 7 чол.; на 5 років концтаборів – 3 чол.; на Північний край на 3 роки виселено – 14 чол. [9].

На початку 30-х рр. керівників ЦК КП(б)У все більше турбував прикордонний Пулинський район тодішньої Київської області, де проживало 30 тис. німців і на думку партійного керівництва там активно діяли «фашистські елементи». За рішенням ЦК КП(б) У від 3 квітня 1934 р. була створена спеціальна комісія ЦК для обстеження Пулинського району. Комісія проаналізувала становище, яке склалося в колгоспах німецького району і прийшла до висновку, що причина всіх проблем є в «куркульській засміченості колгоспів». Цілий ряд секретарів сільрад «колишні куркулі, кістери, петлюрівці». В 1934 р. на засіданні секретаріату ЦК КП(б) У була прийнята постанова «Про Пулинський район». У ній відмічалось, що районна парторганізація байдуже поставилася до засміченості колгоспів «куркульським елементом», не розгорнула партійно–масової роботи та організаційно–господарського зміцнення колгоспів. Це створило можливості для антирадянської роботи в районі «куркульсько–фашистських» агентів [10, арк. 115]. Побойоючись подальших репресій, голоду німці Пулинського району у більшості випадків втікали до південних областей України, а то й за межі республіки. З 1 серпня 1933 р. по 15 березня 1934 р. у Пулинському районі було добровільно покинуто 826 господарств, із них – 537 одноосібних і 289 колективних. Це становило 14% від загальної кількості господарств району [11, арк. 57].

3 квітня 1934 р. на засіданні політбюро ЦК КП(б) У було розглянуто питання про німців–колоністів на Волині. У спеціальному повідомленні ДПУ України «Про масові виїзди на південь німців–колоністів з Волині» зазначалося, що в останній час серед німців–колоністів тут спостерігається потяг до переселення в південні області України. При цьому вказувалося, що «внаслідок поширення провокаційних чуток частина німців–колоністів разом із сім'ями виїжджає на станцію Житомир» [11, арк. 50–51]. У зв'язку з цим органи ДПУ вживали репресивних заходів по виявленню ініціаторів масових виїздів німців.

Впродовж 1934 р. тиск на німців–колоністів дедалі посилюється, їх звинувачують у шпигунсько–диверсійній роботі, називають фашистами. Партійно–державний апарат постійно непокоїть прикордонний Пулинський район, 20 жовтня 1934 р. С. В. Косіор зробиє запит до Москви на дозвіл на виселення з прикордонних районів «злісного куркульського елемента» разом із сім'ями. За погодження Л. Кагановича політбюро ЦК КП(б)У 20 грудня 1934 р. прийняло постанову «Про переселення з прикордонних районів». Згідно з цим документом виселенню підлягали практично всі німці, оскільки вони офіційною владою кваліфікувалися як вороги народу. Щоб зміцнити прикордонну смугу «благойдними елементами», рекомендувалося провести вербування населення з Київської та Чернігівської областей. Так, фактично, розпочалася депортація німців до Карелії, Сибіру, Казахстану, Північного краю та інших територій СРСР. Частина німців передбачалося переселити до східних регіонів України, зокрема до Харківської і Донецької областей.

Згідно з постановою Президії ЦВК УСРР від 3 жовтня 1935 р. Пулинський (німецький) національний район було ліквідовано і утворено Червоноармійський район Київської області. В цьому ж році з розформованого Пулинського району розпочалося переселення німців, а в 1936 р. з інформації секретаря червоноармійського райпарткому Я. Г. Пуппе секретареві Новоград–Волинського окружного комітету КП(б)У О. Г. Абашу дізнаємося про підсумки переселення німців восени 1936 р. з 14 сіл цього району до Карагандинської області Казахстану. Конкретні дані подані в таблиці 2 [12, арк. 8–14]. (авт. табл. О. Суліменко, Є. Тіміряєв, 2015).

Якщо проаналізувати наведені вище дані, то, наприклад, з порівняно невеликої колонії Цвітіянка було переселено 66 родин німців, а це 287 душ, тобто більша частина колоністів виїхало, і село практично занепало. Такі приклади можна подавати й по деяких інших селах.

Слід зазначити, що в період 1935–1936 рр. німців з Житомирщини висилали також на Беломорбалтійський комбінат (ББК) до Карело–Фінської республіки. В органах ДПУ передбачалося створення оперативно–слідчих груп, які розглядали матеріали про виселення соціально–неблагонадійних елементів до Карелії. Доля цих людей складалася в основному трагічно, оскільки багато з них гинули від хвороб та важкого клімату, а пізніше ці переселенці загинули під час «великого терору». За неповними даними, з Житомирщини протягом 1935–1936 рр. до різних регіонів СРСР було вислано 1236 чол., в т.ч. 376 дітей. Найбільш німців було вислано з Новоград–Волинського – 237 чол. в т.ч.

Таблиця 2

Німці, які підлягають переселенню
з Червоноармійського району в 1936 році

Назва села	Кількість родин
с. Шеремети	12
с. Кургани	41
кол. Грузливець	1
кол. Фрайнвальд	44
кол. Березова Гать	64
с. Олізарівка	11
кол. В'язовець	50
кол. Цвіт'янка	66
смт. Червоноармійськ	40
кол. Рудокопи	83
с. Кароліно-Дермань	58
кол. Кошелівка	2
кол. Пулино-Гута	104
с. Соколов	12
Разом	588

87 дітей; Червоноармійського – 159 чол. в т.ч. 67дітей; Смільчинського – 102 чол. в т.ч. 41 дитина [13].

Таким чином, можна зробити впевнений висновок про цілеспрямовану і агресивну репресивну кампанію, розгорнуту керівними органами СРСР щодо етнічної німецької меншини України.

Список використаних джерел

- Кулинич І. М., Кривець Н. В. Нариси з історії німецьких колоній в Україні / І. М. Кулинич, Н. В. Кривець. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 272 с.
- Arndt N. Die Deutschen in Wolhynien. Ein kulturhistorischer Überblick / N. Arndt. – Würzburg, 1994. – 96 s.
- Kremring L. Verlorene Heimat Wolhynien / L. Kremring. – Neuffen – Wisent–heid, 2000. – 224 s.
- Miller D. Under Arrest: Repression of the Russian Germans in the Zhytomyr Region, Ukraine, in the 1930s / D. Miller. – Printed in Zhytomyr, Ukraine by Volyn, – 2004. – 238 p.
- ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.6. – Спр.53.
- ДАНСО – Ф.Р.–326. – Оп.1. – Спр.167.
- Архів УМВС по Житомирській обл. – Ф.8. – Спр.1.
- ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.7. – Спр.3190.
- ДАЖО. – Ф.Р.–5013. – Спр.15240 в 7 т.
- ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.7. – Спр.346.
- Там само. – Ф.1. – Оп.6. – Спр.350.
- ДАЖО – Ф.87 – Оп.1. – Спр.111.
- Архів УМВС в Житомирській області. Архівно-слідча справа на спецпереселенців. – №1–4374.

References

- Kulynych I. M., Kryvec' N. V. Narysy z istorii' nimec'kyh kolonij v Ukraї'ni / I. M. Kulynych, N. V. Kryvec'. – K.: In-t istorii' Ukraї'ny NAN Ukraї'ny, 1995. – 272 s.
- Arndt N. Die Deutschen in Wolhynien. Ein kulturhistorischer Überblick / N. Arndt. – Würzburg, 1994. – 96 s.
- Kremring L. Verlorene Heimat Wolhynien / L. Kremring. – Neuffen – Wisent–heid, 2000. – 224 s.
- Miller D. Under Arrest: Repression of the Russian Germans in the Zhytomyr Region, Ukraine, in the 1930s / D. Miller. – Printed in Zhytomyr, Ukraine by Volyn, – 2004. – 238 p.

- CDAGO Ukraї'ny. – Ф.1. – Оп.6. – Спр.53.
- DANSO – F.R.–326. – Оп.1. – Спр.167.
- Arhiv UMVS po Zhytomyrs'kij obl. – F.8. – Спр.1.
- CDAGO Ukraї'ny. – Ф.1. – Оп.7. – Спр.3190.
- DAZhO. – F.R.–5013. – Спр.15240 v 7 t.
- CDAGO Ukraї'ny. – Ф.1. – Оп.7. – Спр.346.
- Tam samo. – F.1. – Оп.6. – Спр.350.
- DAZhO – F.87 – Оп.1. – Спр.111.
- Arhiv UMVS v Zhytomyrs'kij oblasti. Arhivno–slidcha sprava na spetspereselenciv. – №1–4374.

Melnichuk I. A., Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of Social Sciences, Zhytomyr National Agroecological University (Ukraine, Zhytomyr), kafedra_ppk@ukr.net

Sulimenko O. G., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of Social Sciences Zhytomyr National Agroecological University (Ukraine, Zhytomyr), kafedra_ppk@ukr.net

The tragic fate of the Germans of Zhytomyr region in the 20's – mid-30's of the twentieth century

One of the tragic periods in the life of the Germans of Zhytomyr region was investigated. They covered their situation in the early 1920s, when they suffered the first harassment by the Soviet authorities – the famine of 1921–23. Of the policy of continuous collectivization, and in the 1930s and 1930s mass deportations and unfounded allegations and arrests. On the basis of archival studies published statistical data of the resettled Germans from Zhytomyr region.

Keywords: Zhytomyr region, ethnic Germans, resettlement, deportation, arrests.

* * *

УДК 94(477,8).«1918–1920»

Сіницький А. Ц.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
суспільних наук, Житомирський національний
агроєкологічний університет (Україна, Житомир),
sinickiy18@gmail.com

Військова еліта Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) у 1918–1920 рр. Персоналії

Розглянуто діяльність та окремі персоналії української військової еліти в революційно-визвольній боротьбі за українську державність в період правління Західноукраїнської Народної республіки (1918–1920 рр.). Аналіз діяльності мілітарної вітчизняної еліти здійснено за допомогою історико-порівняльного та комплексного методів. Доведено, що вищі офіцерські чини України, діючи в складних міжнародних та внутрішньо-політичних умовах, доклали максимум зусиль, навіть ціною власного життя, для оборони незалежності новоствореної республіки. Проте зовнішньо-політичні фактори: прагнення держав Антанти створити буферну Польську державу між Європою та Більшовицькою Росією; а також внутрішні складнощі періоду розбудови: мала консолідація українського суспільства, ідеолого-політичні суперечності політичної верхівки, повільні темпи створення регулярної армії та нестача фінансового забезпечення, – все це стало важкими перепонами у діяльності військової еліти. Незважаючи на це, командуючи УГА та окремими військовими загонів відіграли історично-визначальну роль у боротьбі за незалежність українського народу.

Ключові слова: військова еліта, визвольна боротьба, збройні сили, армія, офіцерський склад, Д. Вітовський, М. Омелянович-Павленко, В. Курманович, А. Греков, Г. Коссаж, Г. Стефанів.

Сучасний світ характеризується глибокими якісними змінами та трансформаціями. Це повною мірою стосується й України. В нашій державі, в умовах серйозних політичних і соціально-економічних потрясінь, складно й суперечливо склалися ринкові відносини й нові соціальні шари. Разом з тим, переборені негативні наслідки тоталітарного минулого, сформувалися демократично орієнтовані державовладні та управлінські структури. На фоні подій революції Гідності, російської агресії, анексії Криму та війни на